

Miten Minna Canth oli mahdollinen?

Kaarina Hazard

Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta, avoin yliopisto sekä Koulutuksen tutkimuslaitos järjestävät vuosittain Minna Canth -luennon, jossa käsitellään koulutukseen ja tasa-arvoon liittyviä teemoja. Kuluvana vuonna tätä puhetta pyydettiin minulta. Pidin puheen Jyväskylän yliopiston Ruusupuiston aulassa 14.3.2023. Opettajankoulutuksen tunnustuksena sain jyväskyläläisen taitelijan Samuli Heimosen grafiikkatyön Regina. Se tuottaa minulle iloa joka päivä.

Minna Canthin syyt

Kiitän lämpimästi tästä kunniaa ja huomionosoituksesta. En ole koskaan toiminut missään tasa-arvoa edistävässä yhdistyksessä, jaostossa, piirissä tai edes kerhossa eli niissä paikoissa, joissa oikea tasa-arvotyö tehdään. Siksi tiedän, etten ole tätä tunnustusta ansainnut.

Ja nyt varsinaiseen aiheeseen eli Minna Canthiin, joka tänä vuonna täytti 179 vuotta ja on yhtä tuore kuin aina. Opettajakoulutuksen juhluvuoden kunniaksi tarjoan tänään yhden, koulutukseen liittyvän näkökulman mestariimme. Puhun syistä – niistä, jotka synnyttivät Minna Canthin, sekä siitä, miten nämä syyt hänen elämässään näkyivät ja vielä mitä hänen syykseen on luettu ja ehkä edelleenkin luetaan.

Ulrika Wilhelmina Johnson syntyi Tampereelle vuonna 1844. Kaupungissa asui tuolloin kolmisentuhatta ihmistä eli nykymitassa vaatimattoman kylän tai yhden kaupunginosan verran jengiä. Minnan vanhemmat olivat kotoisin Tamperetta ympäröineeltä maaseudulta. Hänen äitinsä Ulrika Antintytär oli köyhän torppari-perheen tyttö, joka Tampereelle teininä tultuaan eteni lopulta herrasperheen sisäpiiksi. Hän oli siis kyvykäs. Isä Gustaf Wilhelm Marianpoika oli puolestaan messukyläläisen piian äpärä, joka aloitti oman, itsenäisen elämänsä 15-vuotiaana Finlaysonin tehtaassa. Miten nämä kaksi Tampereella tapasivat toisensa, sitä tarina ei kerro.

Minnan perhetausta ei suunnannut hänen myöhempiä menestymistään elämässä ja oli jyrkässä ristiriidassa sen kanssa, miten moisille vanhemmille syntyneelle tytölle tuolloin yleensä kävi. Oli kuitenkin tapahtumassa teollistumisen ihme!

Skottikveekariperustamassa tehtaassa ei kysytty ihmisen taustaa vaan kykyjä. Ja sellaisia Gustaf Marianpojalla mitä ilmeisimmin oli. Hänet otettiin tehtaaseen palkkalistoille ja hänelle annettiin jopa sukunimi: Johnson. Gustafilla oli näköaloja tehtaassa, ja Ulrika taas oli nähnyt toisenlaiseen elämänpiiriin työnsä kautta. Tällaiset kaksi perustivat perheen tehtaaseen kylkeen, ja siihen syntyi myös Minna – lapseksi isälle, joka ei enää ollut kenenkään isännän alainen ja sitä

kautta asemaansa sidottu vaan yrityksen palveluksessa ja vapaa etenemään.

Työväestö – sellaisena kuin sitä nykyään ajatellamme – syntyi todella vasta vuosisadan loppupuolta kohti mentäessä. Johnsonien perhe 1840-luvulla kuului siis yhteiskunnalliselta asemaltaan avantgardeen. He kutoivat tuttavapiirinsä itse ja valitsivat itse toimensa – annetun puitteissa. Minna syntyi huomattavan vapaaksi kansalaiseksi yhteiskuntaan, joka ei tasa-arvoista kansalaisuutta vielä tunnustanut. Häntä ei ohjannut säätyläistyön kohtalo sen paremmin kuin loisenkaan osa. Uusi yksilönvapaus häämötti, ja Minna syntyi sen etuaallolle. Etukeno näkyi myös kaikessa hänen myöhemmässä tuotannossaan. Kun hän itse keski-ikäisenä muisteli varhaisia naisasiakirjoituksiaan, hän totesi, että oli nostanut aiheen 1870-luvulla esille liian varhain – suomalaiset eivät vielä olleet siihen kypsiä. Arvaan, että monista, jotka nyt puhuvat luonnontuhosta, lajisukupuutosta ja eläinten oikeuksista, tuntuu samalta.

Radikaali kveekariaate

Säätyyn syntymättömänä Minnan ei tietenkään olisi pitänyt päästä kouluun, mutta hänpä pääsi. Tästäkin saamme kiittää tehdasta: tehtaan koulun opetus kuului kaikille siellä työskentelevien perheiden lapsille, niin pojille kuin tytöillekin. Tasa-arvon periaate kuuluu kveekariaatteeseen, joka muokkasi Minna Canthin elämän lähtökoh- tia harvemmin huomattavalla tavalla. Säätyyn lapsensa siittäneille isille tyttö- ja poikalasten mahdollisuudet ja velvollisuudet olivat selvät – sekä se, minkälaisiin tulevaisuuksiin heidän lastensa oli mahdollista pyrkiä. Vaikka isä-Gustaf toivoikin lapsilleen säädystä ylenemisen hyvää, ei hänellä ollut keinoja omasta takaa heitä säätyyn sysiä. Johnsonin lapset olivat vapaita niin säädyn etuoikeuksista kuin kahleistakin. Piian äpäran lasten ainoa kohtaloa muokkaava horisontti oli koulutus. Lyhyessä omaelämäkerrassaan Minna Canth kertoo olleensa isänsä silmäterä. Isä piti tyttöä jo pienestä nerona, josta olisi ollut papiksi, jos tämä vain olisi ollut poika. Isä-Gustaf oli itse rakentanut oman elämänsä ja arvatenkin siksi oli notkea ajattelemaan koulutettua tulevaisuutta myös

omalle jälkikasvulleen, jopa tytölle. Oman kohtalonsa itse kutoneen miehen elämä todisti, etteivät ihmisten paikat maailmassa olleet itsensä Jumalan määräämiä, kuten oma kirkkomme sinnikkäästi väitti. Kiittäkäämme Minna Canthin alusta siis kveekariuskoa, Tampereen teollistumista ja messukyläläisen äpärapojan ketterää mieltä.

Minna viihtyi tehtaankoulussa erinomaisesti. Kveekariaatteen lisäksi merkille pantavaa oli koulussa käytetty opetusmetodi: lankasterilaisuus. Isommat opettivat pienempiään, kyvykkäämmät niitä, jotka vasta tapailivat. Jo Mamsellin koulussa Minna Canth imi itseensä oppimisen periaatteen, jota hän itse harjoitti koko lopun ikänsä. Myöhemmin Kanttilaan kokoontui jos jonkinlaista lukupiiriä ja keskustelulerhoa, ja omille työtöilleen Minna palkkasi lukiolaispoikia opettamaan niitä aineita, joita tyttökoulussa ei ollut. Nuorisoinnosta Minnaa, olihan se valppaampi ajan uusille tuulille. Keskinäinen oppiminen, yhdessä oppiminen, toinen toisiltaan oppiminen oli se elämäntapa, jota Minna Canth harjoitti kuolemaansa asti. Sen piirissä kävivät lukuisat tunnetut ja tuntemattomat suomalaiset papeista postimiehiin. Suomen kultakauden rakentajat, nuo 1860-luvulla syntyneet miehet, tiesivät Canthin, seurasivat Canthia ja myöhemmin muistelivat häntä. Kanttilassa ei katsottu titteliä tai virkauraa – se, jolla uutta tietoa tai kokemusta oli, sai luvan heti jakaa sen muiden kanssa. Minna Canthilla oli lankasterilainen mieli, joka oli juurtunut häneen jo alakoulussa.

Snellmanin suojeluksessa

Kun Johnsonien perhe Krimin sodan tiimelyksessä muutti Kuopioon Finlaysonin kaupan pitäjäksi, siirtyi Minna Kuopion tyttökouluun, jossa – kas – harjoitettiin samaa tuttua ja muodikasta metodia kuin Mamsellin koulussa. Työväen tyttöjen koulua oli ollut perustamassa itse J. V. Snellman, jonka mukaan ”bell-lankasterilainen metodi” tarkoitti sitä, että ”varakkaampien lapset” olivat köyhempien opastajina. Snellmanin varallisuuteen liittyvää muotoilua tuskin on syytä ottaa sananmukaisesti, koska sen sisältö kuitenkin oli tosi: ne, joiden perheillä oli varoja, olivat saaneet koulutusta, köyhät eivät, ja niin muodoin varak-

kaat olivat myös oppineempia – myös lasten keskuudessa. Kun Minna sitten siirtyi Frouvasväen kouluun, jonne hänellä ei sivumennen sanottuna olisi ollut mitään asiaa mutta jonne hänen isänsä hänet junaili ja maksoi, oli hänellä jo vankka käsitys siitä, miten oppiminen tapahtuu: ei opettajan päähän takomana vaan ihmiseltä toiselle. Kouluaikaanaan hän toimikin nuorempien oppilaiden apuopettajana.

Miten Minna Canth oli mahdollinen? Miten 1840-luvulla syntyneen suomalaisen naisen oli mahdollista uurtaa se ura, joka Canthista jäi? Koska Gustaf Marianpoika sattui syntymään säädettömäksi äpäräksi sellaisessa historian saumakohdassa, jossa poika omin voimin pystyi tarttumaan vasta virinneen teollistumisen ojentamaan omavoimaisuuteen. Sen suomaan vapauden helmaan tarttui hänen tyttärensäkin, jonka älyn leikkiä eivät nujertaneet syntyperän määräävät pakot, kuten niin monien muiden yhtä älykkäiden aikalaisnaisten.

Kun Minna Canth siirtyi Kuopion merikaupungista (sillä merikaupunki se oli, Saimaan kanavan ansiosta) Jyväskylän upouuteen seminaarilaitokseen, hänellä oli jo visio opintiestä, sekä omastaan että tulevien. Jyväskylän seminaarissa vietetty ensimmäinen opiskeluvuosi oli Minnan omien sanojen mukaan hänen elämänsä onnellisin. Ja miksei olisi ollut! Hän oli kokonaan vapaa ja vain itsensä varassa. Opiskelumotivaatiota lisäsi se, että kertomansa mukaan hän eli siinä vakaumuksessa, että itse Luoja oli kutsunut hänet opettajan pyhään tehtävään ja siihen hän koko ruumiillaan ja sielullaan tahtoi antautua.

Jyväskylässä nuoret pääsivät käyttämään potentiaaliaan koko mitassaan: seminaari oli moderni laitos, jossa opetusta annettiin myös tytöille kaikissa aineissa, ei vain käsitöissä ja seurapiiriranskassa, kuten herrastyttöjen koulussa oli ollut tapana. Jyväskylässä kasvatettiin kansankynttilöitä tarkoituksena opettaa *kaikki suomalaiset ihmisiksi*. Mikä jalo pyrintö! Mikä ihana elämäntehtävä! Koska Minna tehtaani juureen syntyneenä oli isänsä kirjavan tuttavapiirin sekä Kuopion kaupan moninaisen asiakaskunnan kautta jo nähnyt kaikenlaisia ihmislaatuja, oli hänen arvaustenkin helppo käsittää, ettei ihmisen syntymäosa kerro hänen lahjoistaan mitään – valistajan teh-

tävä oli kuin hänelle luotu. Elämä kuitenkin tuli väliin niin kuin elämällä on tapana tulla. Minna Canthille se tarkoitti miestä ja seitsemää lasta.

Rouvaksi tultuaan Canth yritti parhaansa mukaan pitää turpansa kiinni – näin hän itse muistelee – mutta uudesta roolistaan huolimatta ei täysin siihen pystynyt. Jo lehtorskana hän availi aikuista ääntään ja otti osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun niin vapaasti, että hänen suunsa ja silloin piti tukkia. Rouva Ferdinand Canthinakin hän oli vailla säätykasvatuksen rakentamaa kykyä itsesensuuriin. Minna Canth raivasi vapaille aatteille ja vapaille ihmisille tietä, mutta ehkä tämä orientaatio ei ollut kokonaan hänen oman päätöksen varassa. Ehkä hänen kokemuksellaan muu ei ollut mahdollista.

Kun Canth leskeytymisensä jälkeen palasi Jyväskylästä vanhaan kotikaupunkiinsa Kuopioon, hän oli lain edessä ”itsenäinen ja holhouksesta vapaa”. Hänen vapautensa oli tietenkin suhteellista. Elätettävänä oli seitsemän lasta, veli, äiti, ja hänestä riippuvaisena oli useampi piika ja palkollinen. Parhaimmillaan – hän itse laski – hänen varassaan oli pitkälti toistakymmentä ihmistä. Hän oli kuitenkin lain edessä vapaa: hän edusti itse itseään. Tämän vapauden nainen sai vain menetettyään aviomiehensä tai pysyessään tyystin puolisotta. Itsenäistä nainutta naista ei ollut olemassa.

Herätäkää!

Vaikka Canth olikin avioitumisen myötä jättänyt oman seminaarinsa kesken, hänestä tuli valistaja. Koko myöhemmän itsenäisen elämänsä ajan hän tahtoi saada ihmisiä valveille. Teksteissään hän löi ylöspäin ja ojensi kätensä alaspäin. Uneliaaseen säätyläiselämäänsä uuvahaneet naiset hän tahtoi saada hereille vaikka ruoskimalla, ja vauraat hän tahtoi velvoittaa nostamaan köyhempänsä kiinni elämään. Köyhyyden hän kuvasi tarinoissaan niin tarkasti, että niistä tuli maanlaajuisia skandaaleja niin kuin epämiellyttävän totuuden tarkalla kuvailulla on aina tapana tulla, mutta minkäs teet. Jos tahtoo puhua rakenteista, näyttää niiden väentyneisyyden, keinoja ei voi kaihtaa. Aikalaisten mukaan taiteen tehtävä oli näyttää, minkälaista elämän pitäisi olla, ei sitä minkälaista se oli, ja

niinpä Canth ei koskaan ollut taantumuksellisten sydänpäpö. Eurooppalaisten esikuviansa tavoin hän tahtoi nostaa näkyviin huonon, jotta ryhdyttäisiin porukalla parempaan. Minna Canth möyri mutaisissa maisemissa ja nosti mädän esille, jotta se voitaisiin korjata, siivota ja parantaa. Sellaisen osa ei koskaan ole helppo. Saarnastuoleista aikalaiset kuulivat, ettei moista mätää toukkaa pidä kuulla saati lukea. Kuvernöörilasolta pantiin välit poikki rapaiseen kauppalopon, jollaisen kanssa kenenkään oikean ihmisen ei pitänyt olla tekemisissä. Parempi olisi, jos koko muija olisi lähetetty Siperiaan. Matalimpina hetkinään Canth oli itsekin sitä mieltä, että soromnoo suomalaiset, hänen pitää lähteä pois tai kuolla.

Minna Canth mitä ilmeisimmin oli mielenlaadultaan ja temperamentiltaan niitä, jotka eivät kaihda konflikteja. Draama sopi hänelle, ja elämänsä draamoista hän toipui. Vaikka hän väsyi ja vaipui välillä lamaavaan masennukseen, kampeutui hän lopulta kuitenkin ylös ja oli sitä mieltä, että ei muuta kuin uuteen tappeluun, maailma ei vielä ole valmis ja valmistuu liian hitaasti. Hän uskoi etenemiseen. Ehkä hurjana laukkaava tiede piankin keksii ruokakaasut niin, ettei yhdenkään naisen tarvitse käyttää aikaansa mihinkään niin turhaan puuhaan kuin keittiötöihin, visioi Canth. Vähänpä hän tiesi tästä nykyisestä uudesta paremmasta naisväestä, joka ehdoin tahdoin käyttää kokonaisia viikonloppuja gourmet-aterioidensa valmistamiseen hiljaisella tulella ja eksoottisin aineksin.

Eivät kaikki miehet ole yhtä pahoja kuin Johannan mies Risto, todettiin arvosteluissa, kun Canthin *Työmiehen vaimo* -näytelmä oli saanut ensi-iltansa. Eivät kaikki miehet. Miten se kuulostaakin niin tutulta? Eivät köyhät naiset tuolla tavoin sure lapsensa kuolemaa, eivät ne osaa tuntea syviä tunteita, kuului toinen näytelmän saama kritiikki. Niin, ehkäpä myöskään Suomen kaduilla kerjäävät romanialaisäidit eivät kaipaa lapsiaan yhtä kipeästi kuin tutkijavaihtoon lähtenyt suomalaisnainen.

Minna Canth tiesi olevansa aikaansa edellä. Hän tiesi, että eurooppalaiset aatteet saapuvat vielä tännekin, ja tiesi, että ihan pian kaikki ryhtyvät samalle polulle kuin hän ja siitä tulee vielä kokonainen tie. Ja hän oli oikeassa: Minna

Canthin kaikki keskeiset pyrinnot, joista silloin vasta debatoitiin, ovat toteutuneet. Jos hän eläisi nyt, hän kahlitsisi itsensä elokapinamummona betoniporsaaseen ja antaisi poliisin kantaa itsensä pois.

Vapautta naisille

Canth ei koskaan nainut uudelleen – ei niin että omalla työllään vaurautensa koonneelta kauppiaalta olisi ehdokkaita puuttunut – vaan koska naidessaan hän olisi menettänyt sen tärkeimpänsä: vapauden. Vapauden ajatella, vapauden elää, vapauden hallita omaa elämäänsä. Vapaudesta kertovat kaikki hänen kypsän kautensa keskeiset näytelmät: *Työmiehen vaimo*, jossa nainen ei ole vapaa; *Kovan onnen lapsia*, jossa rautatien rakentajat eivät ole vapaita; *Papin perhe*, jossa eri sukupolvilla on eri käsitykset vapaudesta; *Sylvi*, jossa vapaudenkaipuu johtaa kauheisiin tekoihin, ja *Anna Liisa*, jossa vapaa teoistaan on vain mies. Mitä tapahtuu, kun vain osa meistä on vapaita ja osa ei – sen hän tahtoi aikalaisilleen näyttää ja siitä puhua. Saman vapauden teeman ympärille kietoutuvat myös hänen kertomuksensa ja novellinsa, jotka kaikki käsittelevät sitä, missä määrin ihminen on vapaa, mihin hän on vapaa, miten hän vapauttaan käyttää ja miten hänelle käy, jos hän sitä ei käytä tai joku sen häneltä vie. ”Vapautta naisille!” huusi Minna Canth. Tänäpä hän arvatenkin huutaisi samaa myös kaikkien niiden puolesta, joilla täysiä kansalaisoikeuksia ei vielä ole: vapautta transihmisille, vapautta pape-rittomille.

Niin sinnikäs on Canthin haisu, etteivät kuopiolaiset 40 vuotta Canthin kuoleman jälkeenkään halunneet hänen patsastaan keskustan paraatipuistoihin vaan osoittivat sille paikan mutaiselta jättömaalta läheltä vankilaa. Minna Canthin koko elämänpiiri, Kanttilan talo, sijaitsee edelleen Kuopion keskustassa, mutta vielääkään ei ole saatu päätetyksi, miten se pitäisi pelastaa toiminnalle vai annetaanko olla koko touhun. Jos Canth olisi pysynyt Tampereella, hänet olisi tuoteistettu jo vuosikymmeniä sitten, mutta Kuopio, tuo Suomen suurin maidontuottaja, ei vielääkään ole aivan varma, olisiko kaupungin suurin tyttö paikkakunnalle kunniaksi vai häpeäksi.

Kuten niin usein on poikkeuksellisen älykkäiden ja vapaiden ihmisten laita, myös Canthin persoonaa leimasi tunneherkkyyden ja briljantin havaintokyvyn lisäksi sarkasmi ja itseironia. Minkä sotasankarin maailma minussa menetikään, hän totesi silloin, kun oli taisteluihinsa kaikkein väsynein. “Herkkä, hellä, hehkuvainen” kuuluu Minna Maijalan kirjoittaman Canth-elämäkerran alaotsikko. Sitä hän totisesti oli, mutta oli hän myös vaarallinen. Ja sitä hän on edelleen.

”Eläköön kaikki intelligentit miehet, tyhmit saavat kernaasti kuolla.” Näin kuuluu eräs Canthin kuuluisista one-linereista. Kun muutama kesä sitten kävin vierailulla Kuopion korttelimuseossa, huomasin sen myymälässä t-paidan, johon lause oli painettu. Paidan helmoja hypistellessä huomasin, että... eipä sittenkään. Paitaan olikin painettu vain virkkeen alkuosa: eläköön kaikki intelligentit miehet! Niin, eläköön! Ehkä Kuopion

markkinointivastaavat olivat ajatelleet, etteivät museossa Marimekon kesäkoltuissaan vierailevat keski-ikäiset naiset sittenkään haluaisi päälleen tuollaista rumaa toivotusta, joten otetaan ajatuksesta vain sen alkuosa. Että kaikille jää hyvä mieli. 179 vuotta syntymänsä jälkeen Canth on vieläkin hieman liikaa. Hänen ajatustensa sijaan Kuopion upouudessa museossa myydään tiskirättejä, joihin on painettu Canthin kasvot. Monissa eri väreissä.

Omasta puolestani minä omistan tämän ihanan tunnustuksen niille iranilaisille teinityöille, jotka kuluvan vuoden kansainvälisenä naistenpäivänä latasivat Tiktokkiin tanssivideoitaan kuolemanrangaistuksen uhalla. Vapautta naisille! Kiitos.

Puheenvuoro Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnan, avoimen yliopiston sekä Koulutuksen tutkimuslaitoksen järjestämällä vuosittaisella Minna Canth -luennolla 14.3.2023.